De Duitse Vrijmetselarij en het Nationaal-Socialisme

03/04/2005

2. Geschiedenis van de Duitse vrijmetselarij.

Het begin zag er veelbelovend uit. Enkele jaren nadat in Hamburg in 1727 de eerste loge werd opgericht – die nu nog bestaat onder de naam 'Absolom zu den drei Nesseln' – werd aldaar de kroonprins van Pruisen – de latere Frederik de Grote – ingewijd. Hij zou zich ontpoppen tot een verlicht despoot, die de principes van de verlichting aanhing en propageerde.

Tezelfdertijd echter was dit het begin van een zeer enge band, zelfs een werkelijke symbiose tussen het heersershuis van de Hohenzollern en de Duitse, vooral de zgn. Oud-Pruisische vrijmetselarij. Vrijwel alle na Frederik komende koningen en keizers van Pruisen en/of Duitsland zouden vooraanstaande plaatsen innemen in de orde. De orde zag in hen een beschermheer en leider; hij zag in de orde – gelet op het feit dat zij enkel rekruteerde uit adel en hogere burgerij – een garantie voor stabiliteit in de staat en het behoud van christelijke en vaderlandslievende waarden.

In 1767 was in de loge 'Zu den drei Rosen' in Hamburg ook Gotthold Ephraïm Lessing ingewijd, dé vertegenwoordiger in de Duitse literatuur van de Aufklärung, die zijn hele werk en leven ten dienste stelde van de strijd voor meer tolerantie, godsdienstvrijheid en gelijkberechtiging van alle burgers. Daarbij zette hij zich vooral in voor de emancipatie van de joden, die toen nog overal in Europa derderangsburgers waren.

Gotthold Ephraim Lessing, gravure (1769)

De Duitse vrijmetselaars beroepen zich graag op een vooruitstrevende figuur als Lessing, maar ze vergeten daarbij dat hij het na enkele jaren al voor gezien hield en nooit meer een voet in een loge zette. Zelf heeft hij nooit uitgelegd waarom, maar de reden ligt wel voor de hand, dunkt me : onder invloed van de symbiose met het koningshuis was de Duitse vrijmetselarij al zeer snel – vanaf het einde van de 18de begin 19de eeuw – geëvolueerd van een vooruitstrevende naar een vaak erg wereldvreemde en conservatieve beweging.

Die toenemende wereldvreemdheid kwam de hele 19de eeuw door vooral tot uiting in twee zaken.

Op de eerste plaats de vaak zeer excentrieke hogere graden, waarvan een vijftiental verschillende systemen bestonden. Hiervan was de belangrijkste en invloedrijkste wel de zgn. 'Strikte Observanz', die de vrijmetselarij rechtstreeks afleidde van de Orde van de Tempelieren en in de ritualen ook daarnaar terug wilde keren.

Deze hoge-graad-systemen gaven decennia lang aanleiding tot ruzies, banvloeken, uitsluitingen enz. Heel deze systemen waren even wereldvreemd en zweverig als het gros van de Duitse literaire romantiek, waarmee het gerust in verband mag worden gebracht, ook al klopt dat chronologisch niet helemaal. Maar wellicht hebben deze systemen de artistieke romantiek, die enkele decennia later optrad, toch wel beïnvloed. Bij mijn weten werd dat nog nooit onderzocht.

En het tweede probleem, dat de Duitse vrijmetselaars tot hun einde in 1935 afgronddiep verdeelde was wat Marx de 'Judenfrage' noemde, concreet: mogen joden al dan niet tot de tempels worden toegelaten.

Pas in 1838 volgens de ene bron, in 1842 volgens een andere (andere bronnen geven nog andere data op; hoe dan ook was het in de eerste helft van de 19de eeuw) werd voor het eerst een jood ingewijd in een Duitse obediëntie, nl. de Grootloge van Hamburg, een obediëntie, die tot de zgn. 'humanitaire' vleugel van de Duitse vrijmetselarij behoorde. (Op het onderscheid tussen humanitaire en christelijke obediënties komen we nog terug.)

Ook die inwijding gaf aanleiding tot een hele serie polemieken en ruzies – niet steeds van een erg frisse soort. Kortom: het was een sensatie, iets ongehoords. Andere humanitaire obediënties volgden schoorvoetend, zeker na 1868, jaar waarin de joden gelijkgesteld werden voor de wet met andere Duitse burgers.

Alleen de drie christelijke obediënties – van oudsher de meest omvangrijke, met de meeste loges en leden, en ook het meeste invloed – bleven op hun starre, onbuigzame standpunt: geen joden in de tempels. In twee van de drie werden zij vanaf het begin van de 20ste eeuw ongeveer wel als bezoekers toegelaten, maar zelfs dat niet in alle werkplaatsen; en ook kwamen de obediënties regelmatig op dat standpunt terug.

Het gros van de Duitse vrijmetselarij was dus duidelijk anti-joods. Om dat te begrijpen moeten we voor ogen houden, dat deze vrijmetselarij zichzelf 'christelijk' noemde, en dat dit Christendom – we zijn tenslotte in Pruisen – voor meer dan 95 % samenviel met 'Luthers', of de evangelisch-lutherse kerk van Duitsland.

Het is zeer weinig geweten – godsdienststichters worden immers door hun aanhangers als onkreukbaren en heiligen voorgesteld, waarbij alles wat niet in dat beeld past zedig verzwegen wordt – maar Luther heeft op het einde van zijn leven twee anti-joodse pamfletten geschreven, die tot het ergste behoren wat op dat gebied gepubliceerd werd: "Wider die Juden und ihre Lügen" en "Shem Hamephoras".

En maçonnieke obediënties, die voor meer dan 95 % zijn samengesteld uit godsvruchtige en vaderlandslievende burgers, die wellicht van kindsbeen af met die anti-joodse gevoelens zijn grootgebracht, ontsnappen daar uiteraard niet aan – zeker niet wanneer zij geografisch in de bakermat van het lutheranisme gesitueerd zijn.

Maar ook de andere obediënties waren niet vrij daarvan. Toen bij de Franse bezetting in Frankfurt door het Grootoosten van Frankrijk een loge 'Aurore Naissante' werd opgericht, waarvan voornamelijk joodse broeders deel uitmaakten, reageerde de humanitaire grootmacht 'Grosse Mutterloge des eklektischen Bundes' na de aftocht van de Fransen met de invoering van het christelijke principe en een absoluut verbod voor joden om toe te treden of bezoeken af te leggen.

Het onderscheid tussen zgn. 'humanitaire' grootmachten enerzijds en 'christelijke' anderzijds, en daarnaast de veelheid aan obediënties komen op de eerste plaats voort uit de verdeeldheid van Duitsland. Pas in 1871 werd het land eengemaakt; daarvoor bestond het uit velerlei staten, staatjes, vorstendommen, hansa-steden etc., die elk min of meer onafhankelijk waren.

Sommige daarvan waren overwegend luthers, vooral in het oosten, anderen gemengd – het midden van Duitsland -, anderen overwegend katholiek, Beieren bijvoorbeeld. In de meeste van die staten en staatjes werden loges opgericht, waarvan vele zich ontwikkelden tot los van elkaar bestaande obediënties.

In het oosten waren dat de drie zgn. Oud-Pruisische obediënties, die volledig christelijk-luthers waren, en waarnaast – luidens een beschermingsedict van de koning van Pruisen – geen andere grootmachten getolereerd werden. Elders ontwikkelden zich de zgn. 'humanitaire' obediënties, die, waarschijnlijk doordat zij in een katholiekere, en dus vijandige omgeving moesten werken, geneigd waren om toleranter te zijn, in theorie althans. De Oud-Pruisische loges waren in een zeer enge symbiose verbonden met kerk en koning; voor de in katholieke provincies werkende loges was dat duidelijk veel minder het geval, vandaar het onderscheid dat tot 1935 gemaakt werd tussen humanitaire en christelijke vrijmetselarij.

Zo bestonden er tijdens de Weimar-republiek 9 reguliere en door Engeland erkende obediënties, en daarnaast nog een aantal andere, niet-reguliere obediënties of afzonderlijke loges. En dan zwijgen we nog over de talrijke, vaak bizarre semi-maçonnieke bewegingen zoals de Fraternitas Saturni – die de rituele geslachtsgemeenschap als toppunt van maçonnerie beschouwden -, de Schlaraffia, de Ruf der Urmutter, allerlei theosofische loges enz.

Al deze obediënties hadden tijdens de republiek van Weimar één zaak gemeen: een uiterst rigide, naar het extreemste chauvinisme neigend nationalisme. Enkel de Frankfurtse 'Freimaurerbund zur aufgehenden Sonne'

maakte daarop een voorbeeldige uitzondering. Die was uitgesproken kosmopolitisch, pacifistisch en tolerant, maar werd door de overigen dan ook als een loge van landverraders beschouwd. Wat haar uitgangspunten betreft was deze obediëntie duidelijk irregulier: het Godsprincipe en het Boek van de Heilige Wet werden verworpen. Of de anderen wel zo regulier waren zal in mijn conclusies aan bod komen.